

СТАРТОВІ ПРОБЛЕМИ І ДОСЯГНЕННЯ ПРЕЗИДЕНТА ЮЩЕНКА

Десятилітнє правління Леоніда Кучми мало своїм наслідком глибоку деформацію суспільно-політичного і економічного устрою країни. Демократичні і ринкові перетворення, з якими пов'язувалися перспективи незалежного державного розвитку, не отримали необхідного імпульсу з боку влади і врешті були згорнуті. Причому згорнуті саме тому, що становили загрозу для правлячої верхівки. Саме з ним закономірно пов'язують інші серйозні хвороби держави і суспільства, – пригнічення народної підприємливості, ініціативи, дискредитація незалежності, марнування безцінного історичного часу і потенціалу нації. Закономірно, що в суспільстві склалася ситуація очікування змін і визріла готовність домогтися їх.

Президентські вибори призвели не просто до зміни влади. Події, що їх супроводжували, стали чинником перелома у суспільних настроях і формування нової структури політикуму. Фактично вперше виникли реальні умови перетворення демократив сил у головну рушійну силу національного розвитку. Прихід до влади лідера опозиції детермінував реорганізацію влади і серйозні зміни ролей і перспектив основних політичних гравців. Однак реальний формат цих змін відтепер вже залежить не лише від нового співвідношення сил, але й від краще, ніж будь-коли артикульованих суспільних інтересів. Цілком очевидно, що новій владі і новій опозиції доведеться не просто суперничати між собою у режимі самодостатніх внутрієлітніх відносин, а, передовсім, змагатися за підтеримку громадян. Обидві сторони мають відчувати підвищену відповідальність: влада – за сучасне і найближче майбутнє, опозиція, – за як за свої дії в минулому, так і за адекватність своїх намірів та дій інтересам і потребам країни. Помилки або нещирість вже не можуть бути компенсовані за рахунок інформаційних технологій. Така ситуація впливатиме на підготовку до парламентських виборів, що мають завершити перехідний період. Тільки після них будуть підстави для оцінки стратегічних перспектив держави.

Те, що спадщина кучмівського режиму є дуже важкою, – загальновідомо. Але для розуміння ситуації важливо адекватно оцінити характер цієї спадщини і пропорції того, що може імає бути збережено, а що слід відкинути або виправити. Окрема група проблем викликана тим, що, починаючи з жовтня 2004 р., країна не була керована належним чином, а у грудні-січні мали місце прояви розпаду виконавчої влади і розкрадання матеріальних ресурсів. Нова влада не має можливості відразу перейти до виконання своєї програми. Передовсім вона змушена встановити дієвий контроль над ситуацією і перебудувати механізми управління. При цьому доводиться долати спротив, з боку частини бюрократії та окремих фінансово-промислових угруповань. Цей спротив є почасти стихійним, почасти організованим, але загалом достньо потужним і, в деяких випадках, набуває рис саботажу.

Передача влади, таким чином, не могла відбутися швидко, цивілізовано, з мінімальними втратами ефективності управління. Крім того, самі масштаби цієї передачі, тобто необхідність заміни кадрів, виявилися набагато більшими, ніж це могло б бути за нормальної політичної практики. Тільки за перші три місяці Віктор Ющенко здійснив біля 18 тисяч кадрових призначень, але вони не забезпечили належного оновлення складу виконавців. Не менш складно та важливо налаштувати працівників органів влади на роботу по-новому. Цей процес, особливо в окремих областях сходу та півдня, неодмінно розтягнеться у часі, а коефіцієнт успішності, по багатьом ознакам, буде не завжди високим.

Перебудова державного механізму є необхідною і з огляду на зміну характеру завдань, які доводиться вирішувати. Помаранчева революція радикально трансформувала порядок денний національного розвитку. Неупереджена оцінка стану українського суспільства свідчить про потребу оздоровлення, очищення від бруталних викривлень нав'язаних посткомуністичним авторитаризмом. Країні доведеться пройти через процес, складніший за той, який характеризував декомунізацію у Центрально-Східній Європі, повернення до державної незалежності народів Балтії.

Все викладене вище, свідчить про необхідність особливого підходу до оцінки результатів дій Президента Віктора Ющенко і сформованого їм уряду на стартовому етапі. Водночас, було б помилкою інтерпретувати об'єктивні складнощі і особливі обставини як такі, що дають можливість зниження вимог і пом'якшення критики. Адже очевидно, що ціна часу в період між президентськими і парламентськими виборами додатково зростає, а мандат довіри, отриманий від громадян передбачає виконання саме такої складної місії, яка впливає з логіки потрібних суспільству перетворень. З огляду на це слід оцінювати й співвідношення повноважень та завдань влади. Процес зміни влади не є завершеним. Президенту та його команді необхідна ще одна перемога у березні 2006 р. у тому числі враховуючи очікувані зміни до Конституції. Уряд стоїть перед жорсткою необхідністю домогтися значущих результатів у гранично стислі строки і за особливо прискіпливої уваги з боку населення та політичних опонентів.

Чинник помаранчової революції продовжує діяти. Віктор Ющенко закономірно став її символом, але при цьому він став її боржником. Якщо раніше, як лідер опозиції і претендент на владу, він був головним ініціатором демократичних перетворень і міг вільно визначати їхні масштаби і темпи, то зараз постає питання про те, наскільки здатний новий президент, його команда і політичні союзники самі діяти під суспільним контролем відповідно до очікувань громадян. В усякому разі, отримавши широку суспільну підтримку, колишні опозиціонери були змушені взяти на себе додаткову відповідальність і не мають забувати про ризик цю підтримку втратити.

Завищені очікування виборців визначили особливий режим виконання предвиборчих обіцянок і змусили переглянути пріоритети у діяльності уряду. Ключовими, безумовно, стали питання соціальної сфери, а також спроби

змінити характер стосунків між владою і суспільством. Уряд пішов не на корегування, як спочатку передбачалося, а на суттєвий перегляд бюджету. Перерозподіл видатків на користь соціальних програм, характер завдань, що їх отримали голови місцевих державних адміністрацій та керівники підприємств державної форми власності, засвідчили фактичне відкладання до кращих часів класичної програми ринкових реформ.

Склалася парадоксальна ситуація: правоцентристська коаліція, що сформувалася навколо Віктора Ющенка заходилася реалізувати економічну програму, яка не відповідає системі цінностей, які вона сповідує. Присутність в уряді кількох представників СПУ не може слугувати поясненням цьому. Вимушена реакція на обставини, пов'язані з минулими та майбутніми виборами, також пояснює далеко не все. Якщо виходити з наміру нової влади здійснити системні демократичні та ринкові реформи, є підстави говорити про дві обставини безпосередньо не пов'язані ані з ідеологією, ані з політичною кон'юнктурою.

Перша, – стратегічна. Країна знаходиться на такому етапі соціально-економічного розвитку, коли потреба у масштабних соціальних програмах є об'єктивно дуже високою. За умов низької реформованості їх неможна просто замінити «створенням шансів для всіх», підтримкою малого, сімейного бізнесу. Потрібно чимало часу, аби посилювалися і запрацювали такі механізми вільного ринку як банківська система, недержавні пенсійні, страхові та інші фонди. Значна частина громадян гостро потребує прямої державної підтримки. Це змушує відкласти непопулярні серед широких прошарків населення ринкові нововведення, вдатися до посилення державного втручання в економіку.

Друга обставина стосується специфіки моменту, але так само має важливе значення. За останні роки воник критично великий, а головне, – абсолютно неприродний і невинуватий розрив у рівні матеріального достатку. Величезні ресурси були зконцентровані в руках кількох кланових, за принципом організації, промислово-фінансових угруповань. Ці ресурси не тільки не працюють на суспільство, а й в багатьох випадках використовуються проти його інтересів. Звідси актуальність завдання перерозподілу власності. Тобто йдеться не просто про детінізацію, а про аудит походження великих капіталів, не тільки про демонтаж кланово-олігархічних механізмів, а й про повернення під публічний контроль значних ресурсів.

Часткова ревізія результатів приватизації, розслідування економічних об'єктів високих посадовців, які стали однією з показових ініціатив уряду, таким чином, мають лише зовнішню схожість зі спробою перерозподілу власності та послаблення конкурентів. Насправді, йдеться навідь про більше, ніж відновлення справедливості та покарання найбільш небезпечних порушників закону. Українська економіка просто не зможе нормально розвиватися, якщо одну з ключових ролей в ній будуть відігравати актори, які звикли до вільного поводження з законами, не визнають ані цивілізованої

етики підприємництва, ані норми соціальної солідарності, ані національних інтересів.

Наразі підвищення ролі держави в економіці відбувається у зв'язку з нерозвиненістю вільного ринку, збереженням значних можливостей для спекуляцій і загрози інфляції. Крім того, доводиться констатувати, що економіка перетворилася на головний фронт політичної боротьби. Якщо спочатку спротив змінам мав місце в окремих областях і переважно полягав у відмові місцевих рад і впливових бізнесменів співпрацювати з владою, у спробах впливати на новопризначених керівників, то пізніше стало помітним намагання ускладнити роботу уряду в цілому.

Уряд підтвердив наміри встановити єдині і привабливі умови ведення бізнесу, але на даному етапі змушений, поряд з використанням ринкових механізмів, застосовувати спеціальні адміністративні засоби управління. Це необхідно для подолання егоїзму природних монополій, підвищення рентабельності у державному секторі економіки, оздоровлення ситуації в енергетичній, металургійній, вугледобувній і деяких інших галузях, де широко розповсюджені тіньові схеми. Нарешті, уряду доводиться докладати значних зусиль задля демонтажу складних корупційних механізмів, що склалися у фіскальних і контролюючих державних органах.

Нова влада не отримала можливості діяти впевнено і з розрахунком на стратегічну перспективу. Вже менш ніж за рік їй доведеться знов пройти випробовання виборами. Сьогодні уряд змушений співпрацювати з Верховною Радою, яка не відбиває реальних суспільних настроїв і де він не має стійкої підтримки. Це стосується і багатьох обласних і районних рад. Якою мірою це є наслідком пристосування до нових реалій, якою, – ознакою встановлення відносин між владою і опозицією, з'ясовується поступово.

Дійсно, після інавгурації Віктора Ющенка, формування уряду і призначення губернаторів, характер взаємин нової та старої правлячої еліти ще не був з'ясованим. Президент сформулював своє бачення засад побудови нової влади так: ведення постійного активного діалогу з суспільством, чітке дотримання принципу розділення бізнесу і влади, викорінення корупції, зловживань. З боку влади була продемонстрована налаштованість на формування широкого консенсусу. Попри очікування і навіть вимоги, вона відмовилася від люстрації, ініціювала обговорення варіантів податкової амністії і детінізації бізнесу. З боку тих, хто владу втратив, спостерігалася невпевненість, організаційна і психологічна непристосованість до опозиційної діяльності, намагання знайти зручну політичну нішу, уникнути загострення відносин. Деякі представники відстороненої від влади еліти відверто заявили, що сподівалися на забуття минулого, готовності Віктора Ющенка заради стабільності відмовитися від перевірок діяльності команди свого попередника.

Однак поступово стало очевидним, що оздоровити ситуацію в країні і побудувати нормальні відносини у трикутнику суспільство-бізнес-влада і навіть просто виконати передвиборчі зобов'язання без виправлення ситуації з власністю, відновлення законності, в принципі неможливо. Косметичні

засоби не є достатніми і прийнятними. Значною мірою це пов'язано з неготовністю і небажанням частини представників старої влади дотримуватися цивілізованих провіл у політиці та бізнесі. На порядку денному виникло питання про глибоке очищення, яке багато хто називає декучмізацією.

Разслідування масштабних кримінальних справ, що зачіпають колишнє вище керівництво, стало важливим чинником розвитку суспільно-політичної ситуації. До широко відомих політичних справ, – вбивства Журналістів Гонгадзе і Александрова, отруєння Ющенко, системним порушенням під час президентських виборів додалися серія нових, пов'язаних з економічними махінаціями. Розкриття цих справ може перекреслити подальшу політичну кар'єру багатьох претендентів на повернення у владу. Однак, масштаби порушень, які малимісце в останні роки є настільки значними, що суцільне реагування на них навряд чи реальне. Відновити справедливість і покарати винних у кожному конкретному випадку практично неможливо. Сутність проблеми полягає у тому, що у багатьох випадках розрізнити тіньові і кримінальні схеми викорисьтання економічної і політичної влади не вдається.

Президенту, так чи інакше доведеться провести певну межу у розслідуваннях діяльності старої влади, так само, як у випадку, коли він наголосив на необхідності обмежити перегляд результатів приватизації. Врешті, відмова від люстрації скоріше за все була спричинена не тільки толерантністю, а й прагматичними розрахунками щодо її необхідних масштабів та можливих наслідків. Так і в сфері відносин влади і бізнесу доведеться виявляти гнучкість. І все ж, встановлення нових правил гри є виключною прерогативою і обов'язком влади, що отримала від громадян мандат на здійснення перетворень. Закономірні кроки уряду, – наступ на тіньовий бізнес, початок розслідувань, що стосуються зловживань старої влади, були сприйняті як оголошення війни, сигнал до організованого спротиву.

Фактично вже у середині стоденного стартового терміну, який вважається “медовим” для будь-якого нового уряду, команда Віктора Ющенкі зіткнулася зі спротивом що зростає з боку частини бюрократії та олігархичних угруповань. В країні розгортається новий виток політичної боротьби. Характерно, що при цьому широко використовуються як труднощі, так і успіхи влади. Закріплення завоювань помаранчової революції вже позначилося в демократизації суспільно-політичного життя. Помітно покращалася ситуація в медія, інформованість громадян і можливості впливу на дії органів влади. Реально підвищилась роль судів, хоча все ще не створено передумов для їх реальної незалежності та зростання авторитету. Так чи інакше, перші завоювання демократії широко використовуються її вчорашніми противниками.

Слід визнати, що соціально-політичні процеси розвиваються значною мірою стихійно і породжують нові проблеми. Широкі верстви населення відчують шок від потоку інформації, розкриття секретів з життя еліти.

Мають місце спроби застосовувати технології замлвного протесту для тиску на владу. Особливо складною видається проблема модернізації соціальних навичок громадян, здолання наслідків пристосування до системи протекції, непотизму, корупції, які набули за останні роки всеохопних масштабів. Вміння захищати свої права, законослухняність можуть сформуватися тільки на основі накопичення і закріплення нового позитивного досвіду. Багато що залежить від того, наскільки успішно будуть йти перетворення на місцевому рівні, та як швидко буде зміцнюватися самоврядування. Проте очевидно, що такі завдання потребуватимуть набагато більше часу, ніж його залишилося до парламентських виборів.

Для оцінки старту нової влади більшість виборців не буде зважати на глибинні обставини економічних і суспільно-політичних процесів, а вдаватиметься до простих порівнянь. Відкритість, стиль роботи президента та уряду, проголошені ними пріоритети були швидко визнані в якості її переваг перед старою владою. Водночас, конкретні зміни у соціально-економічній сфері, зокрема змагання зростання прибутків населення та цін, динаміка безробіття, становлять серйозніше випробування. Так само поки неясно, яким чином вдасться водночас забезпечувати великі соціальні виплати і розширювати державні інвестиції, необхідні, у тому числі, для створення нових робочих місць. Так само існує вірогідність втратити сприятливі можливості імпорту капіталу за умов перегляду наслідків приватизації. Очевидно, що демонтаж олігархічних структур містить значні ризики для макроекономічних показників і навіть для соціально-економічної стабільності. Фактично перед новою владою стоїть надзавдання: продемонструвати більшу ефективність демократичного ладу у порівнянні з авторитарним, тоді як консолідація суспільства все ще становить складну проблему.

Вже перші місяці правління дають можливість попередньо визначити, яким президентом буде Віктор Ющенко і у чому полягатиме його роль у розвитку країни. Не викликає сумніву, що він прагнутиме до того, щоб бути сильним за повноваженнями і реальним впливом президентом. Не вдаючись до блокування конституційної реформи, він приділяє увагу питанню перерозподілу повноважень, забезпеченню можливостей реалізації своєї програми через парламент. Він свідомо відмовляється від використання звичних для Леоніда Кучми тіньових механізмів управління і прагне повністю викоринити подібну практику. Маючи добрі дані публічного політика, він може суттєво наблизити стиль своєї діяльності до європейських зразків, повернути моральність, як умову в діяльності політичних лідерів.

Вже помітно, що за Ющенко буде змінено характерне для пострадянського простору позиціонування президента у системі влади. Леонід Кучма, як всі його колеги по СНД, фактично ігнорував принцип розділу гілок влади, не виявляв зацікавленості у чіткому визначенні повноважень та відповідальності інститутів влади, волів знаходитися над ними, на практиці відіграючи роль неконтрольованого верховного правителя. Конституція фактично не працювала, так само, як і значна частина законів.

Влада здійснювалася переважно у режимі прямого управління, що власне і створювало феномен адміністративного ресурсу. Зі зміною влади, попри те, що питання про терміни і варіанти здійснення конституційної і політичної реформи залишається відкритим, ситуація змінюється. Підтримка Віктором Ющенком розвитку парламентаризму і партійної системи, готовність послідовно і відкрито просуватися до ясних цілей і нести відповідальність за свої дії, є новими явищами для української політичної практики. Він не виказує остраху політичній конкуренції, не буде перешкожеати появі поряд з собою популярних лідерів.

Цілком очевидно, що нова влада, на відміну від попередньої, за своїми пріоритетами, світоглядом, мотивацією більш адекватна завданням, які стоять перед країною. Вперше стає реальним те, що розходження між особистими, груповими керівників і держаними інтересами не будуть виходити за цивілізовані рамки. Гарантом демократичного шляху розвитку є президент. Це досить ризикована і, загалом, ненормальна ситуація. Їх виправлення залежатиме від формування сталого консенсусу на рівні політичної еліти та в суспільстві стосовно ціннісних засад уснування та поступу нації. Сьогодні Віктор Ющенко змушений діяти в умовах розділеної країни і незбігу очікувань окремих груп громадян. Для тих, хто підтримав його на виборах, характерний острах того, що ніщо не зміниться. Більшість тих, хто голосував проти, – демонструють неприйняття пропонованих ним змін. Демократичні цінності ще не стали дійсно близькими і потрібними для значної частини українців. Суспільно-політичні процеси мають ознаки конфліктних, в країні фактично розгорнулася боротьба за економічну владу.

Нова влада об'єктивно змушена приділяти серйозну увагу само зміцненню. Їй ще належить довести, що вона здатна не тільки вибудувувати амбіційні привабливі плани, але й досягати результатів. В цьому реально зацікавлено й суспільство, адже альтернативної демократичної сили поки не існує.

Масштаби перетворень, які відбуваються, породжують паралелі з 1990-1991 роками. Тоді ентузіазм становлення державності змінився розчаруваннями щодо демократичного відродження що не відбулося. Але серед тих, хто сьогодні, проводить такі паралелі, переважають оптимісти, які бачать якісну різницю між лідерами, що пробілися до керівництва державою тоді і тими, хто виборов мандат довіри громадян тепер. Більше того, сьогодні серед українців достатньо багато тих, хто не готовий обмежитися роллю спостерігача і покладатися на хай, навідь дуже популярного президента. Україна вступила в черговий перехідний період. Однак цього разу вперше зрозумілий напрям і орієнтири руху. Відкритим залишається питання про темпи руху і кількість об'єктивних та суб'єктивних проблем та перешкод, які доведеться долати.

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року.// – Київ. Видавництво „Право”.1996. 2. Хмара Степан. За справедливу Україну. – Ктїв. 1999. 3. Дашутин Г. Самчук З.

Майбутнє української політики: світоглядно – цивілізаційні пошуки векторів дії // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2004. – С. 134-156. 4. Білорус О.Г. Глобалізація і національна стратегія. – К., 2001. 5. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. – К.: Знання України. 2002. 6. Звернення Президента України Віктора Ющенка до українського народу 23 січня 2005 року // www.yuscheko.com.ua. 7. Ющенко В. Демократизація і європейська інтеграція України вимагають зміни політичної еліти // Національна безпека і оборона. – 2003. – № 9. – С. 108.